

Η ευρωκομμουνιστική στιγμή αλλά και η ευρωπαϊκότητα σε όλες τις ρεπουμπλικανικές και δημοκρατικές εκφάνσεις της είναι τέκνα του αντιφασισμού και της Αντίστασης. Είναι παράγωγα ενός ολοπαγούς γεγονότος, για να το πω με τα λόγια του Ελεφάντη, που ξεπήδησε σε όλες τις ευρωπαϊκές κατεχόμενες χώρες· και που –για να μορφοποιηθεί ιστορικά στο μεταπολεμικό τόπιο– αναμόρφωσε τη φαινομενικά ακίνητη γεωγραφία της Αντίστασης, με βάση τον χάρτη των πολιτικών και στρατιωτικών συσχετισμών. Μέσα στα σύνορα αλλά και τις ρηγματώσεις των συνασπισμών του Ψυχρού Πολέμου.

Η παράδοση της Αντίστασης αποτέλεσε, ως την πτώση του τείχους, την πληγωμένη ραχοκοκκαλιά, αν μπορώ να το πω και έτσι, ενός διαρκώς πλησίου και διαρκώς ατελέσφορου ιστορικού συμβιβασμού, που τα κοινωνικά του θεμέλια χτίστηκαν απέναντι στον φασισμό, τα πανωσκηκώματά του τσιμεντώθηκαν μαζί με τα σιλό των πυραύλων και, από την κατάρρευση του Υπαρκτού ως και σήμερα, οι τόποι του απερημώθηκαν κάτω από την ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού.

Έχω την πεποίθηση ότι, με το βιβλίο αυτό, ο συγγραφέας δεν μας φέρνει ως επισκέπτες στο μνήμα ενός σημαντικού ευρωπαϊκού ρεύματος που, κατά τα πορίσματα των αρμοδίων, είναι χρόνια τώρα πεθαμένο και νεκρό. Το βιβλίο αυτό μας βάζει να σκεφτούμε. Επιστρατεύει τρόπους και μνήμες που επιμένουν να μπερδεύονται με τη γλώσσα και τη σκέψη μας και, πεισματωμένοι, δεν λένε να μας αδειάσουν τον τόπο. Ούτε μας φέρνει, φυσικά, τον πρόγονο ή το αυγό που γέννησε τη σημερινή ριζοσπαστική ευρωπαϊκή αριστερά.

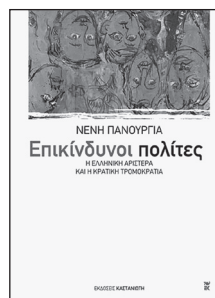
Μιλάμε με ευκολία για τον «ελληνικό δρόμο» σε αντίστιξη με τον ιταλικό. Τα στερνά, τα αίματα δηλαδή, έρχονται να σβήσουν τα ίχνη της ελληνικής ανανεωτικής περιπέτειας στους πυκνούς χρόνους από την Απελευθέρωση ως τον Δεκέμβρη, και από τη Βάρκιζα ως το 7ο Συνέδριο. Από τον καιρό του Φίλιππου Ηλιού έχουμε πια πολύ υλικό πάνω στο τραπέζι. Γνωρίζουμε, δηλαδή, ότι ούτε ο θεός ούτε ο διάβολος έφτιαξαν από το μηδέν την ιστορία της ΕΔΑ, τις αντινομίες της ανανέωσης –όπως αποτυπώθηκαν στις περίφημες προδικτατορικές Εβδομάδες Σύγχρονης Σκέψης–, τη διάσπαση του ΚΚΕ, τη μαρξιστική-λενινιστική ανανέωση, την αποκομμουνιστικοποίηση και τη νέα διάσπαση του ΚΚΕ εσωτερικού, ή τα παράξενα σχήματα των συνασπισμών που ακολούθησαν και που έδωσαν τον τωρινό ΣΥΡΙΖΑ.

Τα τελευταία χρόνια, από τον Εμφύλιο του Φίλιππου Ηλιού, την ΕΔΑ του Τάσου Τρίκκα ή το ΚΚΕ εσωτερικού του Τάκη Μπενά, μέχρι τη συγκλονιστική κατάθεση του Στέφανου Στεφάνου –ενδεικτικά μόνο αναφέρομαι στους τίτλους αυτούς– φαίνεται να αλλάζει ριζικά το ιστοριογραφικό μας υπόδειγμα. Υπάρχει, ωστόσο, και μια δύσκολη προϋπόθεση, που δεν αφορά τους συγγραφείς αλλά τους αναγνώστες. Χρειάζεται, θέλω να πω, να μάθουμε να αντιστεκόμαστε στον αυτοματισμό να αναζητάμε κάθε φορά τη γενεαλογία της ευρωπαϊκής και της καθ' ημάς ριζοσπαστικής Αριστεράς. Από τον Μαρξ θα πρέπει, επιτέλους, να μάθουμε ότι για να εννοήσουμε το παρελθόν, δεν χρειάζεται να γεννάμε εμείς οι ίδιοι τους προγόνους μας για να μας μοιάζουν. Ούτε, φυσικά, και τους προγόνους των ιδεολογικών μας αντιπάλων.

Έχοντας επίγνωση τούτων των δυσκολιών, ο Γιάννης Μπαλαμπανίδης μας ψιθυρίζει, από τα πρώτα κιόλας βήματα της ανάγνωσης, πως χρειάζεται να παλέψουμε για να μην αφήνουμε τους πεθαμένους να μεταφέρουν στα στόματά μας τον δικό τους λόγο. Και ότι, για να εννοήσουμε το παρελθόν, δεν χρειάζεται να γεννήσουμε εμείς οι ίδιοι και να αναθρέψουμε τους προγόνους μας, ώστε να μας μοιάσουν, να μιλούν την ίδια

γλώσσα με εμάς, να τρομάζουν με τους εφιάλτες μας και να γαληνούν με τα δικά μας όνειρα.

Εν κατακλείδι, το βιβλίο του Γιάννη Μπαλαμπανίδη αξίζει να συντροφέψει τη σκέψη και τις αναζητήσεις σας. Είναι αυστηρά τεκμηριωμένο, όμορφα γραμμένο, φιλοτεκνημένο με κέφι και με χιούμορ. Για την Αριστερά, και στον ενικό και στον πληθυντικό αριθμό. Για τις ιδέες της κομμουνιστικής ανανέωσης που, ακόμα και σ' έναν κόσμο ριζικά διαφορετικό, υπαγορεύουν τρόπους για να καταλαβαίνουμε και να πασχίζουμε να αλλάζουμε τον κόσμο. Δίχως τη βοήθεια θεών και τη συνδρομή φαντασμάτων.

Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΝΕΧΕΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΚΤΑΚΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΑΙΩΝΑ

ΧΡΙΣΤΟΣ ΜΑΗΣ

Για το βιβλίο:

Νένη Πανουργιά, *Επικίνδυνοι πολίτες: η ελληνική αριστερά και η κρατική τρομοκρατία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2013, 363 σ.¹

Το βιβλίο της ανθρωπολόγου Νένης Πανουργιά, που πρωτοκυκλοφόρησε στα αγγλικά το 2009, αποτελεί ένα χρήσιμο εγχειρίδιο για τους ερευνητές της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Αναφερόμενο σε διαφορετικές πτυχές της κοινωνικο-πολιτικής ζωής και στην επίδραση της κρατικής, κατασταλτικής πολιτικής στην καθημερινότητα των ανθρώπων, με τη χρήση διαφορετικών πηγών –αυτοβιογραφικών αναφορών, μαρτυριών, άλλων πρωτογενών και δευτερογενών πηγών– για τη συγγραφή του, το βιβλίο αναδεικνύει το πραγματικό μέγεθος και το βάθος της πολυδιάστατης διαίρεσης μεταξύ αριστεράς και δεξιάς. Η χρήση ντοκουμέντων και των δύο πλευρών, πέραν όλων των άλλων, δίνει μια γλαφυρή εικόνα του πώς αντιλαμβάνονται την «αναμόρφωση» των αριστερών και την οικοδόμηση νέων Παρθενώνων, τόσο οι επίδοξοι «αναμορφωτές» της δεξιάς, όσο και οι ανεπίδεκτοι μαθήσεως αριστεροί.

Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους κατά τον 20ό αιώνα, τουλάχιστον μέχρι τη Μεταπολίτευση –εάν όχι και μέχρι το 1981– με τον αντικομμουνισμό ως βασικό συστατικό του, κάτι

Ο Χρίστος Μάης είναι υποψήφιος διδάκτορας πολιτισμικής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Λέιντεν της Ολλανδίας.

που επανέρχεται σήμερα, και η κατασκευή της ταυτότητας του επικίνδυνου πολίτη –ως συνώνυμο του εν δυνάμει κομμουνιστή ή αριστερού–, βρίσκεται στον πυρήνα της ανάλυσης της Πανουργιά. Η κατασκευή της ταυτότητας αυτής είναι απολύτως αναγκαία για την αιτιολόγηση όχι μόνο του αντικομμουνισμού αλλά και του αυταρχικού καθεστώτος έκτακτης ανάγκης, που αποτέλεσε τον κανόνα ήδη από τη δεκαετία του '20.

Το βιβλίο αποτελείται από δύο παράλληλα μέρη, το κυρίως σώμα και τα «Πάρεργα», τα οποία διαπλέκονται και άρα μπορεί ο αναγνώστης να τα διαβάζει παράλληλα: αυτό, όμως, μπορεί να αποβεί κουραστικό, μιας και τα «Πάρεργα» είναι αρκετά εκτεταμένα. Τα «Πάρεργα», εξάλλου, διατηρούν την αυτονομία τους, παρότι ενίοτε αποτελούν αναλυτικές επεξηγήσεις σε σχέση με όρους που χρησιμοποιεί η συγγραφέας στο κυρίως σώμα, άλλοτε ιστορικές και ιστοριογραφικές αναφορές και επεξηγήσεις και άλλοτε ποιητικά και λογοτεχνικά αποσπάσματα που αναφέρονται, με κάποιο τρόπο, στο κυρίως σώμα. Τα «Πάρεργα», όπως σωστά αναφέρει η Πανουργιά, «δεν είναι ερμηνευτικές σημειώσεις», παρότι εύκολα μπορούν να εκληφθούν ως τέτοιες. Αποτελούν ένα χρήσιμο εργαλείο, το οποίο μας βοηθά να εμβαθύνουμε, αλλά και να αναστοχαστούμε συνάμα, πάνω στη σκέψη της Πανουργιά.² Ακολουθεί μια σειρά ντοκουμέντων στο παράρτημα –όπως λ.χ. μια δήλωση μετανοίας–, που επιτρέπουν στον αναγνώστη να αντιληφθεί, ακόμη καλύτερα, το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο αναφέρεται η Πανουργιά. Τέλος, ακολουθεί ένα χρονολόγιο από το 1876 έως το 2007, το οποίο αποδίδει ευσύνοπτα τις πολιτικές κυρίως εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα και διεθνώς.

Στο κυρίως μέρος η Πανουργιά ακολουθεί τη χρονολογική σειρά για την παρουσίαση του θέματός της. Το ίδιο το κυρίως μέρος χωρίζεται σε δύο μικρότερα μέρη. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί μια αφήγηση, στην οποία είναι έντονη η παρουσία της προσωπικής, αναστοχαστικής ματιάς της Πανουργιά, η οποία αλληλοδιαπλέκεται με μια εθνογραφική έρευνα, μέσω της παρουσίας αποσπασμάτων αφηγητών/συνεντευκτών της.³ Έχουμε δηλαδή, έναν διάλογο της μικρο-ιστορίας και της μακρο-ιστορίας με την εθνογραφική έρευνα. Ακολουθούν επτά ακόμη κεφάλαια, τα οποία πραγματεύονται πολιτικές και ιστορικές περιόδους, από τη δικτατορία του Μεταξά μέχρι και το καλοκαίρι του 2007, με τις εκτεταμένες καταστροφές που προκλήθηκαν λόγω των μεγάλων πυρκαγιών, και οι οποίες αποδόθηκαν εκ μέρους κυβερνητικών παραγόντων της τότε περιόδου στον νέο «εσωτερικό εχθρό», τους αναρχικούς και αντιεξουσιαστές.

Η περιοδολόγηση δεν ακολουθεί αυστηρά αυτήν της πολιτικής ιστορίας: το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην περίοδο από τη δικτατορία του Μεταξά έως και την Απελευθέρωση, το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται τα Δεκεμβριανά, στο τέταρτο η Πανουργιά αναφέρεται στην περίοδο της Λευκής Τρομοκρατίας, ενώ ο Εμφύλιος απασχολεί το πέμπτο κεφάλαιο. Η δεκαετία του '50 μέχρι και το 1967, η μετεμφυλιακή δηλαδή περίοδος, αποτελεί το θέμα του έκτου κεφαλαίου, ενώ το έβδομο είναι αφιερωμένο στην επταετή δικτατορία των συνταγματαρχών. Με αυτόν τον τρόπο η Πανουργιά παρουσιάζει τόσο τον «εσωτερικό εχθρό» –και κυρίως την εκάστοτε κρατική θωράκιση έναντι αυτού, είτε σε επίπεδο λόγου είτε σε επίπεδο πρακτικής–, στη διαχρονία.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να διατυπώσω τη διαφωνία μου με τη συγγραφέα, η οποία θεωρεί τη χρήση της αιτιολογίας αυτής ως τραγική ειρωνεία, μιας και, κατά την άποψή της, το ΚΚΕ δεν είχε ως στόχο την κατάληψη της εξουσίας και, όπως λέει, τέτοια κριτική του έχει γίνει κυρίως από τη σκοπιά μαιοικών και

τροτσκιστών (σ. 13). Η κριτική των δύο αυτών ρευμάτων δεν αμφισβητεί τον επαναστατικό χαρακτήρα του ΚΚΕ εν γένει. Ο ισχυρισμός τους πως το ΚΚΕ απώλεσε τον επαναστατικό του χαρακτήρα κατά τη δεκαετία του 1950 ή τον Μεσοπόλεμο αντίστοιχα, είναι αυτό που κατ' επέκταση αιτιολογεί και τη δική τους γέννηση. Θα ήταν πιο δόκιμη η παραπομπή στον μεταπολιτευτικό αναρχισμό ως ρεύματος που αμφισβητεί την επαναστατική φύση του ΚΚΕ και γενικότερα του κομμουνιστικού κινήματος.

Κείμενα, όπως η έκθεση που συνέταξε ο Θεόδωρος Μακρίδης, επονομαζόμενος και ως «Έκτορας», ένα από τα επιτελικά στρατιωτικά στελέχη του ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ, για την κατάληψη της Αθήνας –σχέδιο που εκπονείται μετά από παραίνεση του Γιάννη Ιωαννίδη, μέλους του ΠΓ του ΚΚΕ, το 1943–, και παρότι το σχέδιο δεν εφαρμόστηκε ποτέ, αποτελεί ένδειξη πως το ΚΚΕ δεν απέκλειε την κατάληψη της εξουσίας, μολονότι προφανώς υπήρξε και τμήμα του που δεν πίστευε στις δυνατότητές του να το πράξει. Για να το θέσω διαφορετικά: ακόμη και αν η ηγεσία του ΚΚΕ δεν επιθυμούσε την κατάληψη της εξουσίας, –κι απ' ό,τι φαίνεται για μια μεγάλη περίοδο, τόσο κατά τη διάρκεια της Κατοχής όσο και του Εμφυλίου προσπαθούσε να επιτύχει έναν συμβιβασμό μέσω των όπλων, παρά να καταλάβει την εξουσία–, ως κομμουνιστικό κόμμα είχε ως θέση αρχής την επαναστατική κατάληψη της εξουσίας. Ως εκ τούτου, «δικαιολογούσε» την αντιμετώπισή του ως πολιτικού και ιδεολογικού εσωτερικού εχθρού της αστικής τάξης και κατ' επέκταση της αστικής δημοκρατίας.

Αυτό δεν σημαίνει πως η θέση περί κατάληψης της εξουσίας ταυτίζεται με τη θέση περί πραξικοπήματος, που καταλογίζεται στο ΚΚΕ από τον Γ. Θ. Μαυρογορδάτο.⁴ Το ΚΚΕ ήταν ουσιαστικά η μοναδική πολιτική δύναμη της προπολεμικής Ελλάδας που παρέμεινε εντός της χώρας και στάθηκε ενάντια στις κατοχικές δυνάμεις, συγκροτώντας στρατό, δομές αλληλεγγύης αλλά και δομές διοίκησης στις απελευθερωμένες περιοχές. Είναι τουλάχιστον παράδοξο να του καταλογίζεται πραξικοπηματικός ρόλος, όταν αυτοί που στάθηκαν απέναντί του, κατά παραδοχή όσων υποστηρίζουν τη θέση αυτή, ήταν κυρίως οι Άγγλοι και οι Αμερικανοί. Εκτός και αν θεωρεί ο βιβλιοκριτικός πως η Ελλάδα κυριολεκτικά ανήκει στην αγγλοσαξονική δύση.

Η θέληση του ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία, καταστατική θέση κάθε κομμουνιστικού κόμματος/κινήματος της περιόδου, έχει χρησιμοποιηθεί από το αναθεωρητικό ρεύμα ιστορικών προκειμένου να δικαιολογήσει την καταστολή αλλά και την περυσολή των δημοκρατικών δικαιωμάτων και των συνταγματικών ελευθεριών. Και εδώ υπεισέρχεται η ανάγκη να αναφερθώ και πάλι στην αφοριστική βιβλιοκριτική της αγγλικής έκδοσης του βιβλίου της Πανουργιά από τον Γεώργιο Μαυρογορδάτο.

Στη βιβλιοκριτική αυτή παραβλέπονται βασικά συστατικά της κρατικής πολιτικής, η οποία αποτελεί κεντρικό θέμα του υπό κρίση βιβλίου, όπως το γεγονός πως οι διώξεις βασιζόνταν στη λογική της συλλογικής ευθύνης, που θεωρεί, λ.χ., πως σε μια οικογένεια της οποίας ένα μέλος της εμφορείται από κομμουνιστικές ιδέες όλοι είναι τουλάχιστον ύποπτοι, ή ότι ο «επικίνδυνος πολίτης» είναι και βάρος για την κοινωνία και άρα η απώλειά του είναι κέρδος. Πρόκειται, δηλαδή, για θεωρίες που εφαρμόστηκαν κατά κόρον και από τους ναζί.

Στην εν λόγω βιβλιοκριτική βλέπουμε ακόμη και την υποτίμηση της πραγμάτευσης, από την Πανουργιά, του βασανιστηρίου της φάλαγγας, των εκτοπίσεων και της φυλάκισης, καθώς ο συγγραφέας της αναφέρει, χωρίς να το στοιχειοθετεί, ότι το ίδιο έκαναν και οι κομμουνιστές στην Ελεύθερη Ελλάδα, αφήνοντας αιχμές, υπό τύπο ερωτημάτων, πως και οι υποτιθέμενοι

βασανιστές στην Ελεύθερη Ελλάδα πιθανώς να είχαν θητεύσει στο καθεστώς Μεταξά.

Το γεγονός πως ταυτίζονται οι εν καιρώ πολέμου επιλογές ενός εθνικο-απελευθερωτικού κινήματος αναφορικά με την αντιμετώπιση μιας αποδεδειγμένα, και όχι τόσο περιορισμένης, συνεργασίας με τον εχθρό (τάγματα ασφαλείας, δοσιλογισμός, κ.ο.κ.) με τη μαζική καταστολή του «εσωτερικού εχθρού» με βάση μια υποψία ή τη μη αποδοχή του εξευτελισμού της δήλωσης μετανοίας (βλ. την περίπτωση του συντηρητικού ακαδημαϊκού Κ. Δεσποτόπουλου, ο οποίος γι' αυτόν τον λόγο βρέθηκε στη Μακρόνησο) είναι τουλάχιστον φαιδρό. Το γεγονός πως η πλειοψηφία αυτών που βρέθηκαν στην εξορία ή στις φυλακές ήταν μέλη και «συνοδοιπόροι» της ΕΑΜικής αντίστασης, και ως εκ τούτου δεν είχαν λάβει μέρος σε ανατρεπτικές ενέργειες κατά οποιασδήποτε νόμιμης αστικής εξουσίας, απλά αγνοείται επιδεικτικά.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν –τόσο στο βιβλίο, όσο και στη βιβλιοκρισία– οι αναφορές στη λογοκρισία και την αγορά του βιβλίου, όπως και την ιδιαίτερη σχέση τους με την αριστερά. Παρότι το *Αντάρτικο* του Φοίβου Γρηγοριάδη, που χρησιμοποιείται από τη συγγραφέα ως παράδειγμα, δεν υπήρξε προϊόν «παράνομης» έκδοσης, όπως αναφέρεται, αυτό, δεν μειώνει καθόλου την παρατήρησή της για την κατάσταση στον χώρο του βιβλίου, η οποία ισχύει στο ακέραιο. Υπήρξαν τόσο απαγορευμένα βιβλία όσο και παράνομες εκδόσεις ως αποτέλεσμα των διώξεων (και) στον χώρο του βιβλίου. Κατά τη δεκαετία του 1950, λ.χ., ο Τάσος Βουρνάς πέρασε από στρατοδικείο για ένα βιβλίο του Μάο Τσετούγκ για τον ανταρτοπόλεμο: ο Βουρνάς δεν ήταν παρά ο επιμελητής του βιβλίου. Επίσης, ο Μαυρογορδάτος, προκειμένου να αντιπαρατεθεί στην υπαρκτή λογοκρισία και καταστολή, επικαλείται μέσα από παραδείγματα τη θεωρητικά ελεύθερη εκδοτική δραστηριότητα. Άλλωστε, ένας ιστορικός θα έπρεπε να γνωρίζει ή έστω να αναγνωρίζει πως η τήρηση των νόμων σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης θεωρείται πολυτέλεια για τους εξουσιαστές. Αυτή η ανελευθερία ως προϊόν της κρατικής καταστολής βρίσκεται στον πυρήνα του βιβλίου της Πανουργιά, και αυτό προσπαθεί να αποδομήσει ο Μαυρογορδάτος συγκεντρώνοντας τα πυρά του στα πραγματολογικά λάθη. Και η *Αυγή* νόμιμα κυκλοφορούσε, αλλά οι μαρτυρίες αναγνώστων της αναφέρουν πως αναζητούσαν την εφημερίδα σε απομακρυσμένο από την κατοικία τους περίπτερο, ή στέλνοντας κάποιο μικρό παιδί να την αγοράσει, για ευνόητους λόγους. Χάριν αστείσμου μπορούμε να θεωρήσουμε την *Αυγή* ως το πρώτο ένθετο εφημερίδας στην Ελλάδα, μιας και στη διαδρομή της από το περίπτερο μέχρι το σπίτι, κυκλοφορούσε συνήθως κρυμμένη εντός αστικών εφημερίδων, όπως *Τα Νέα*, για να μην την εντοπίζουν τα άγρυπνα μάτια των «φρουρών του έθνους», περιπτεράδων, θυρωρών κ.ο.κ.

Στις μαρτυρίες, τις αυτοβιογραφίες και την προφορική ιστορία, δεν αναζητούμε γεγονότα αλλά τη βίωση ιστορικών στιγμών και περιόδων, ακόμη και όταν οι αφηγήσεις αυτές προέρχονται από ακαδημαϊκούς. Μέσα από αυτό το πρίσμα πρέπει να διαβαστούν τα βιοματικά τμήματα του βιβλίου, τουλάχιστον από ένα μέρος του αναγνωστικού κοινού. Το γεγονός πως ένας ιστορικός, όπως ο Γ. Μαυρογορδάτος, αδυνατεί να το πράξει και αναζητεί εναγωνίως πραγματολογικά λάθη αποτελεί ένα άλλης τάξης ζήτημα. Η πιο πάνω κρίση δεν υποδηλώνει την άρνηση ανάγκης κριτικής σε πραγματολογικά λάθη. Κάτι τέτοιο είναι αναγκαίο. Το γεγονός, όμως, πως αυτό γίνεται ως πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση της άρνησης πρακτικών τρομοκρατίας και περιστολής αστικών δημοκρατικών δικαιωμάτων, όπως η ελευθερία του

τύπου, τείνει να φανερώσει το μη καλόπιστο της κριτικής.

Το πρόβλημα για την αναθεωρητική σχολή δεν είναι η επισημοσύνη του βιβλίου της Πανουργιά αλλά ο πυρήνας της κριτικής της: και αυτός δεν είναι άλλος από την ανάδειξη ενός κράτους τρομοκρατίας του πληθυσμού, ο οποίος δεν συμπεριλαμβανόταν στα κατάστακα της εθνοπροσούνης με το αντίστοιχο πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων. Ενός πληθυσμού, ο οποίος συμμετείχε στην ΕΑΜική αντίσταση, όπως επίσης και ο κύκλος συγγενών και φίλων περίξ αυτού. Οι διώξεις αυτές δεν σχετίζονταν μόνο με το εάν ο Νίκος Ζαχαριάδης και το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ ήθελαν ή δεν ήθελαν να καταλάβουν την εξουσία. Σχετίζονταν, όμως, με το γεγονός πως ένα μεγάλο τμήμα του ελληνικού λαού σταδιακά αμφισβήτησε όχι μόνο την κατοχική εξουσία αλλά και τους συν αυτή, τμήμα της οποίας βρέθηκε ξανά στο προσκήνιο μετά το 1944.

Ο Γ. Μαυρογορδάτος επιχειρεί να δημιουργήσει μια γενεαλογία μεταξύ μεταξικών βασανιστηρίων και ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Το υπαρκτό και τεκμηριωμένο νήμα υφίσταται, αλλά αυτό συνδέει τον δοσιλογισμό με την εμφυλιακή και μετεμφυλιακή Ελλάδα των εθνοφρόνων. Το νήμα των βασανιστηρίων επίσης υφίσταται, από τη Γενική Ασφάλεια του Μανιαδάκη, με το διάλειμμα της Γκεστάπο, και πάλι στη Γενική Ασφάλεια, από την Ακροναυπλία στον Αϊ-Στράτη και τη Μακρόνησο το βίωσαν οι ύποπτοι για αριστερά και κομμουνιστικά φρονηματα, από τον Μεσοπόλεμο μέχρι τη Μεταπολίτευση. Αυτό το αναδεικνύει με ένα προσωπικό, βιοματικό, ανθρωπολογικό και αυτοεθνογραφικό βλέμμα το βιβλίο της Πανουργιά. Και αυτό επιχειρείται να αποδομηθεί από την εν λόγω βιβλιοκρισία. Το ενδιαφέρον είναι πως ο συγγραφέας της αντιπαραβάλλει στα βιώματα της Πανουργιά, τα οποία κριτικάρει ως πραγματολογικά λαθεμένα, τα προσωπικά του βιώματα, συν τις ατεκμηρίωτες συνθέσεις και συνδέσεις, έστω και υπό τη μορφή υποθέσεων, όπως αυτή περί συνέχειας των βασανιστών και βασανιστηρίων από τη μεταξική δικτατορία μέχρι την ΕΑΜική αντίσταση.

Πέρα από επιμέρους διαφορές, κυρίως σε σχέση με θεωρήσεις της ιστορίας του κομμουνιστικού κινήματος, όπως αυτή για την οποία αναφέρθηκα εκτενέστερα πιο πάνω, θεωρώ πως το βιβλίο αυτό αξίζει όχι μόνο να διαβαστεί αλλά και να συζητηθεί. Προσοχή όμως: παραφράζοντας τον Μαυρογορδάτο, θεωρώ πως το βιβλίο αυτό είναι ακατάλληλο για ένα ακροατήριο, το οποίο θεωρεί πως τα γνωρίζει όλα, χάρη σε ένα απλοϊκό, μεροληπτικό ή ακόμη και φαντασιακό, δεξιό πλαίσιο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους Γιάννη Σκαλιδάκη και Θεόδωρο Ρακόπουλο για την ανάγνωση του κειμένου και τα σχόλιά τους, υπό ιστορικό και ανθρωπολογικό πρίσμα αντίστοιχα: επίσης, τον Γιάννη Μπαλαμπανίδη για τα εν γένει σχόλια και τις παρατηρήσεις του.
2. Η πλήρης δυναμική των «Παρέργων» ξεδιπλώνεται στη διαδικτυακή ψηφιακή προσαρμογή της αγγλικής έκδοσης (<http://dangerouscitizens.columbia.edu/>) μιας και εκεί «Πάρεργα» και σημειώσεις κυριολεκτικά διαπλέκονται με το κυρίως κείμενο, χωρίς την ανάγκη ενός συνεχούς μπρος-πίσω, όπως στην έντυπη έκδοση.
3. Αυτοεθνογραφική υπήρξε και η πρώτη μονογραφία της συγγραφέως, *Fragments of Death, Fables of Identity: an Athenian Anthropography*, University of Wisconsin Press, Μάντισον 1995.
4. Η βιβλιοκριτική του Γ. Θ. Μαυρογορδάτου δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Nationalities Papers* 39 (2011), σ. 468-470.